

УДК 7.012.038

DOI 10.32461/2226-2180.40.2021.250318.

Цитування:

Костюк О. П. Концептуальне мистецтво у дизайні. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 40. С. 15-21.

Kostiuk O. (2021). Conceptual art in design. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 40, 15-21 [in Ukrainian].

Костюк Ольга Петрівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри дизайну
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
<https://orcid.org/0000-0001-5309-2816>
olgakostuck@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО У ДИЗАЙНІ

Мета дослідження полягає у розгляді поняття концепту й визначення його складових, в опрацюванні та аналізі концептуального мистецтва у сучасному дизайні. **Методологія.** Використані такі методи: аналіз, синтез, а також семіотичний, герменевтичний, психоаналітичний. **Наукова новизна** роботи полягає у дослідженні концептуального мистецтва на прикладах дизайну зачісок, перукарських колекцій й у спробі осмислення закладених контекстів та смислів в процесі інтерпретації об'єктів дизайну. **Висновки.** Враховуючи той факт, що сучасний дизайн як поліморфне утворення з домінантною інноваційною складовою актуалізує діяльність нової генерації й набуває рис інтелектуального осмислення візуальної інформації, можна стверджувати, що концептуальне мистецтво є пріоритетним у цьому напрямленні. Концепт як вихідне поняття концептуального визначено як багаторівневе утворення змісту, смислове значення знаку, що вимагає процесу інтерпретації. Через дослідження теорії знакових систем Дж. Ділі, стає зрозуміла інтерпретація концепту у системі традицій, ритуалів, звичаїв, що сприймається різними людьми по-різному в силу приналежності до різних культур, суспільств й т.п. Доведено, що в основі створення концепту лежать процеси, які спираються на індивідуальну практику, особисті асоціації та основні типи метафоричного та алегоричного осмислення, що виникають з досвіду не тільки пізнавальної, але й предметної діяльності. Дослідження концептуального мистецтва на прикладах дизайну зачісок, перукарських колекцій виявляє особливість таких творів мистецтва: вони не завжди є функціональними й не завжди визначені як утилітарний предмет, але використані незвичні колір, форма, прогресія, силуетні лінії, наповненість простору та об'єму знаками й символами, вимагають багаторівневого смислового визначення в процесі інтерпретації через інтелектуальне осмислення закладених контекстів та смислів.

Ключові слова: концептуальне мистецтво, концепт, дизайн, зачіска.

Kostiuk Olha, Ph.D. of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Design, SI «Luhansk Taras Shevchenko National University»

Conceptual art in design

The purpose of the article is to consider the concept and determine its components, in the development and analysis of conceptual art in modern design. **Methodology.** The following methods are used: analysis, synthesis, as well as semiotic, hermeneutic, psychoanalytic. **The scientific novelty** of the work lies in the study of conceptual art on the examples of hairstyle design, hairdressing collections, and an attempt to comprehend the underlying contexts and meanings in the process of interpretation. **Conclusions.** Given the fact that modern design as a polymorphic entity with a dominant innovative component actualizes the activities of the new generation and acquires the features of intellectual comprehension of visual information, it can be argued that conceptual art is a priority in this direction. The concept as the initial concept of the conceptual is defined as a multilevel formation of content, the semantic meaning of the sign, which requires a process of interpretation. Through J. Dili's study of the theory of sign systems, the interpretation of the concept in the system of traditions, rituals, customs, which is perceived differently by different people due to belonging to different cultures, societies, etc., becomes clear. It is proved that the creation of the concept is based on processes based on individual practice, personal associations, and the main types of metaphorical and allegorical thinking that arise from the experience of not only cognitive but also substantive activity. The study of conceptual art on examples of hairstyle design, hairdressing collections shows the peculiarity of such works of art: they are not always functional and are not always defined as a utilitarian object, but the use of unusual color, shape, progression, silhouette lines, the fullness of space and volume with signs and symbols, require a multilevel semantic definition in the process of interpretation through intellectual comprehension of the inherent contexts and meanings.

Keywords: conceptual art, concept, design, hairstyle.

Актуальність теми дослідження. Сучасний дизайн являє собою поліморфний процес або продукт, для якого характерна інноваційна складова з утіленням різновидів форм, варіацій, змішування стилів та напрямлень. У такій орієнтації актуалізується дизайнерська діяльність нової генерації, що полягає у відмові від традиційних форм, методів, прийомів дизайну як для суто естетичного сприйняття візуальної інформації й набуває пріоритету інтелектуальне осмислення, надаючи для усвідомлення закладені контексти та смисли. Саме до таких найбільш пріоритетних напрямлень сучасного дизайну належить концептуальне мистецтво або концептуалізм (від. лат. *conceptus* – ідея, думка, уявлення), для сприйняття якого необхідно застосувати інтелектуальне мислення, герменевтичний аналіз, актуалізуючи культурний і екзистенціальний досвід.

Аналіз досліджень та публікацій. Теорією та історією формування концептуального мистецтва займалися О. Андреева, О. Бобринська, С. ЛеВітт, Г. Флінт та ін. Генрі Флінт у «*Conceptual Art*» (1961) «мистецтво концепту» пов'язував з мовою, а витoki його розглядав через практики, що володіють певною естетикою. Солл ЛеВітт у «*Paragraphs on Conceptual Art*» (1967) наголошував, що в контексті концептуального мистецтва є мета художника створити інтелектуальний твір, не «чіпляючи душу» глядача. О. Бобринська у «*Концептуалізм*» (1994) розглядає концептуалізм як авангардний напрям у сучасному образотворчому мистецтві й окреслює проблематику цього напрямку. О. Андреева у «*Постмодернізм: Искусство второй половины XX – начала XXI века*» (2007) досліджує зміну концепцій сучасного мистецтва та історію основних його напрямків: абстрактного живопису, поп-арту, мінімалізму, концептуалізму та ін.

Мета дослідження полягає у розгляді поняття концепту й визначення його складових, в опрацюванні та аналізі концептуального мистецтва у сучасному дизайні.

Виклад основного матеріалу. Вихідним розумінням концептуального є поняття концепту, під яким ми розуміємо зміст, смислове значення знаку, багаторівневе смислове утворення, що вимагає процесу інтерпретації. На сьогодні використовується різноманітність підходів до визначення знаку: спілкування у комунікативному просторі;

візуальне сприйняття, що розуміється всіма членами спільноти; матеріальний об'єкт тощо.

Для сучасного американського філософа Дж. Ділі у розгляді теорії знакових систем, яку він досліджує через семіотичний процес, людський досвід – це завжди інтерпретована структура, яка опосередковується й підкріплюється знаками. У такій структурі «індивід існує у такий спосіб, як того потребує буття, осмислене в речах, якими індивід не є, але засобами цих речей можна зрозуміти, чим є індивід» [1, 87]. Це унікальне і важливе розуміння засновник семіотики Ч. Пірс називає інтерпретантом, що означає, як людина використовує знак або який вплив має знак на людину. Цей процес є «ключем до розуміння дії знаків» й дозволяє визначити, хто є інтерпретантом знаку: «Це все те, що чітко висловлене в самому знакові поза контекстом і умовами висловлювання» [1, 67]. Ч. Пірс називає ці знаки символами, їх створення характеризується не лише індивідуальною обізнаністю, але, перш за все, загальним досвідом колективу, який володіє спільністю настанов і поглядів щодо того, як сприймати та використовувати знак у певному значенні.

З цієї точки зору цілком зрозуміла інтерпретація концепту у системі традицій, ритуалів, звичаїв різними людьми по-різному в силу приналежності до різних культур, суспільств й т.п. В основі створення концепту лежать процеси, які спираються на індивідуальну практику, особисті асоціації та основні типи метафоричного та алегоричного осмислення, що виникають з досвіду не тільки пізнавальної, але й предметної діяльності.

Ю. Суржанська виділяє чотири рівні існування концепту: індивідуальна свідомість, авторський текст, текст інтерпретатора та колективна підсвідомість. На першому рівні розуміються концепти, які є суб'єктивними та формуються через особистий пізнавальний та емоційний досвід. Авторський текст спирається на індивідуальний досвід, який вже наповняється особистим смислом, що дозволяє відтворити загальний світ автора. Процес інтерпретації представлено засобами герменевтики. З одних позицій це звернення до витоків суб'єктивного з точки зору авторської уяви, з іншого – це реконструкція та породження нових смислів. На рівні колективного підсвідомого формуються концепти, що володіють культурною спільністю, об'єктивністю, формуються в історії народу, через закріплення досвіду і

зберігаються у колективній свідомості [3, 76-77].

Розглянемо концептуальне мистецтво на прикладах дизайну як окремих зачісок, так й перукарських колекцій, запропонованих сучасними дизайнерами-стилістами. Особливістю таких творів мистецтва є те, що вони не завжди є функціональними й використані як утилітарний предмет. У цьому випадку твором мистецтва стають незвичні колір, форма, прогресія, силуетні лінії, наповненість простору та об'єму знаками, символами, що вимагає процесу інтерпретації й визначення як багаторівневого смислового утворення.

Передісторією до конкурсного показу НАНА-2021 (North American Hairstyle) на номінації Avan Garde для канадського перукаря Родріго Аранедо (Rodrigo Araneda) (рис.1) послужила колекція Gucci Cyborg осінь/зима 2018-2019, креативним директором якої став Алессандро Мікеле (Alessandro Michele). У концепції колекції відображені фігури, що несуть свої голови й нагадують Кефалофорів (від грец. Cephalophore «головиносець» – святі з власною відрубаною головою). У християнському мистецтві це означало, що людина, про яку йде мова, була замучена шляхом обезголовлювання й згідно з легендами, чудесним чином продовжувала проповідувати.



Рис. 1. НАНА-2021 Avan Garde, Родріго Аранедо
Джерело: <https://www.instagram.com/rodrigohairdresser/>

У межах концептуальної родової кімнати, де проходив показ колекції Gucci Cyborg осінь/зима 2018-2019, через алегоричне народження доносяться апокаліптичні наслідки серії хірургічних втручань, в результаті яких з'являються транслюдські істоти. Колекція висловлює заклик до заміни соціальних очікувань особистим бажанням і в кінцевому підсумку Gucci Cyborg встановлює план для химерного світу можливостей звільнення, де те, що ми носимо, і хто ми є, повністю залежить від кожного з нас [7].

На показі НАНА-2021 Родріго Аранедо використовувалися копії голів з воску, які при демонстрації залишалися в руках моделей. Перукар використовував метод «точної

стрижки», працюючи тільки машинкою. Основний напрямок колекції – це прями, чіткі лінії, що мають скульптурну й архітектурну форми. Фарбування виконано в техніці «плавлення кольору» – затемнення коріння й колірний акцент, що плавно перетікає по пасмах.

Концептуальний дизайн використовує в своїх роботах стиліст Денніс Ланні (Dennis Lanny). При роботі з волоссям створюються образи, які показують єдність органічного і синтетичного, що відкриває утопічне бачення самовизначення й свободу виходити за рамки жорсткої класифікації людської ідентичності, нав'язаної суспільством [6].

Стиліст конструює вишукані форми зачісок з найнесподіваніших матеріалів, представляючи фізику як наслідок магічної уяви. На Oribe Avant Garge Look Денніс Ланні представив зачіску у вигляді корони, виготовленої з невидимок, голок та інших дрібних металевих предметів (рис. 2).

За основу кріплення був узятий магніт як фізичне тіло, основна функція якого притягувати. До тяжіння також відноситься

явище месмеризму (тваринний магнетизм), згідно з яким люди виділяють особливого роду магнітну енергію або флюїди, які дозволяють їм встановлювати телепатичний зв'язок один з одним. Вважалося, що ці флюїди можуть посилюватися або слабшати за допомогою емоцій або почуттів. Звісно, за таким концептом стиліст дає розуміння самовираження як трансформації фізичного конструювання засобами магічної уяви.



Рис. 2. Oribe Avant Garge Look, Денніс Ланні

Джерело: <https://hair.su/zhurnaly/hair-s-how/#&gid=/mags/hh/234/&pid=44>

Інші алегорії Денніс Ланні пов'язує з персонажами режисера Генрі Селика (Henry Selick) з «Жаху перед Різдрвом» (The Nightmare Before Christmas). У цьому ляльковому анімаційному фільмі-мюзиклі представлена історія про персонажа, який потрапляє з Хеллоуїна в Різдрво. Головний герой – Джек Скеллінгтон, житель міста Хеллоуїна, що ототожнюється з чудовиськом, але чекає різдрвної любові й радості, випадково знаходить портал в місто Різдрва. Він прийшов до думки замінити Санта-Клауса, але через необізнаність дарує дітям подарунки не радісні, а страшні й бридкі. Аналізуючи візуальну складову мультфільму: асиметричні композиції, різкі контрасти світла й тіні, простежується вплив німецького експресіонізму, представники якого відмовлялися від сприйняття, копіювання та імітації реальності. Стиліст на своїх моделях також використовував ці характерні риси: незграбна кутова архітектура зачіски з перекрученими формами і лініями, «різка гра

кольору», які відображають окрему людину, з характерною їй свідомістю, що не сприймає шаблонність суспільства. Разом з тим, такій людині комфортно жити в світі, який не є для неї жахливим й інакшим, що говорить про норму і на право на існування.

Колекція групи іспанських перукарів Себадо (Sebado) «Магічний хаос» (Chaos Magic) представлена за мотивами казки Льюїса Керролла «Аліса у Дивокраї», міфологічні та казкові мотиви якої занурюють реципієнта в стан філософської рефлексії (рис. 3). На тему пригод Аліси свого часу фантазували багато дизайнерів: Christopher Kane, Maison Margiela, Alexander McQueen, Chloe i Charles Anastase. Головний концепт колекції «Магічний хаос» є логічним відтворення сюжету казки й ґрунтується на твердженні існування двох сутностей одночасно: персонажі нерухомі – рухаються, ростуть – зменшуються, але при цьому залишаються адаптованими до умов трансформації [5].



Рис. 3. *Chaos Magic*, Себадо

Джерело <https://hair.su/zhurnaly/hair-s-how/226/#&gid=/mags/hh/226/&pid=60>

У колекції представлені образи в романтичному стилі, які мімікують (від фр. *Mimétisme*, англ. *Mimicry* – наслідування, маскування). Наприклад, персонаж Чорна королева – бізнес-леді, Аліса – дівчина перед першим побаченням, і навіть Божевільний Капелюшник не такий вже божевільний – хіба що волосся стирчить, як у Альберта Ейнштейна, і очі з чорною підводкою. Особливістю колекції є «унісекс-пропозиція», що виражено в зачісках за допомогою форми, довжини, руху волосся, кольору, укладання. Також характерною рисою колекції є

уніфікованість методів та засобів у дизайні зачіски, що дозволяють застосувати свободу стайлінгу для волосся й адаптувати до будь-яких трансформацій і контрастів.

Перукар-стиліст Чанг-Янг Су (Chung-Yang Su) представляє трендколекцію в номінації *Avan Garde* «Метафоричний світ» (*Metaphorical World*) (рис. 4), натхненням до якої послугувала маска, яка, на думку австрійського дизайнера, бере участь у процесі соціалізації та адаптації людини до зовнішнього світу [8, 30-31].



Рис. 5. *Metaphorical World Avan Garde*, Чанг-Янг Су

Джерело: <https://hairstyle-news.hr/rokk-ebony-kolekcija-metaphorical-world/>

У передніх дослідженнях маска розглядалася у психоаналітичному аспекті як цілісність двох взаємопов'язаних душевних інстанцій: персони, що є зовнішньою видимістю дійсності, та Аніми – душевної інстанції, що відображає внутрішню сутність людини [2]. К. Г. Юнг пише: «Персона є компромісом між індивідуумом і соціальністю щодо того, «ким хтось є». Цей «хтось» приймає ім'я, отримує титул, представляє посаду і є тим або тим. Зазвичай це так і є, але у відношенні індивідуальності того, про кого йде мова. Персона виступає як вторинна дійсність виключно компромісного походження, у якому інші іноді беруть більшу участь, ніж вона сама» [4, 183]. З одного боку, персона, окреслюючи межі «Я» у суспільстві, приховує справжню індивідуальність, оберігаючи «Я» від надмірного вторгнення у внутрішній світ, з іншого – вона ж розглядається як приклад зміни внутрішньої структури людини, як «одержимість», бажання бути прийнятим і схваленим у суспільстві [4, 176].

На думку Чанг-Янг Су, сутність людини не змінюється, а тільки додаються нові шари маски. Кожна окрема модель колекції надає метафоричне значення концепту, в основі якого є розуміння повідомлення у вигляді історії або образного вираження у новому сенсі. Наприклад, блакитний «ірокез» за силуетом схожий на гребінь шлема римського легіонера й являє собою спробу виглядати вище та переконливіше, як це було прийнято за часів стародавньої культури. Але варто зауважити, що така нова текстура «ірокезу» дуже прозора й крихка у відповідності до павутиння, що не є міцним та довговічним. Інша модель замкнена обличчям у рамки зеленого трикутника. Щоб сплести таку фігуру, Чанг-Янг Су використав техніку плетіння браслетів з паракорду (браслетів виживання), особливістю яких є довга та міцна мотузка. З точки зору суто утилітарної функції, така мотузка стає предметом спасіння в умовах дикої природи. У метафоричному аспекті цей захист у багато разів збільшує ймовірність виживання людини, що опинилася у складній критичній ситуації.

Висновки. Враховуючи той факт, що сучасний дизайн як поліморфне утворення з доміантною інноваційною складовою актуалізує діяльність нової генерації й набуває рис інтелектуального осмислення візуальної інформації, можна стверджувати, що концептуальне мистецтво є пріоритетним в цьому напрямленні. Концепт як вихідне

поняття концептуального визначено як багаторівневе утворення змісту, смислове значення знаку, що вимагає процесу інтерпретації. Через дослідження теорії знакових систем Дж. Ділі стає зрозуміла інтерпретація концепту у системі традицій, ритуалів, звичаїв, що сприймається різними людьми по-різному в силу приналежності до різних культур, суспільств й т.п. Доведено, що в основі створення концепту лежать процеси, які спираються на індивідуальну практику, особисті асоціації та основні типи метафоричного та алегоричного осмислення, що виникають з досвіду не тільки пізнавальної, але й предметної діяльності.

Дослідження концептуального мистецтва на прикладах дизайну зачісок, перукарських колекцій виявляє особливість таких творів мистецтва: вони не завжди є функціональними й не завжди визначені як утилітарний предмет, але використані незвичні колір, форма, прогресія, силуетні лінії, наповненість простору та об'єму знаками й символами, вимагають багаторівневого смислового визначення в процесі інтерпретації через інтелектуальне осмислення закладених контекстів та смислів.

Накреслюючи подальші перспективи у розгортання цієї проблеми, маємо намір висвітлення концептуального мистецтва на інших прикладах дизайну зачісок та перукарських колекцій сучасних дизайнерів-стилістів з можливим застосуванням культурно-філософського контексту, що стане логічним продовженням цієї теми.

Література

1. Ділі Дж. Основи семіотики. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
2. Костюк О. П. Маска в обрядах ініціації та її актуалізація у модерному суспільстві. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2014. № 1–2, т. 27 (66). С. 263–270.
3. Суржанская Ю. В. Концепт как философское понятие. Вестник Томского государственного университета. 2011. №2(14). С.70–78.
4. Юнг К. Г. Психология бессознательного. Москва : Когито-Центр, 2010. 352 с.
5. Cebado presenta, Alice in Wonderland, un mundo mágico de tendencias. Beautymarket : веб-сайт. URL: <https://www.beautymarket.es/peluqueria/cebado-presenta-alice-in-wonderland-un-mundo-magico-de-tendencias-peluqueria-15216.php> (дата доступу: 10.06.2021).

6. Dennis Lanny. Infringe : веб-сайт. URL: <https://www.infringe.com/dennis-lanni/> (дата доступу: 10.06.2021).

7. Gucci Cyborg: A chimeric world of fluid identities and fashion that defies trends. Yatzer : веб-сайт. URL: <https://www.yatzer.com/gucci-cyborg-fw-18-19> (дата доступу: 10.06.2021).

8. Trendcollectie Metaphorical World Van Chung-Yang Su. De kapper. 2018. № 4, 76 p.

References

1. Dili, Dzh. (2000). Basics of Semiotics. Lviv: Arsenal [in Ukrainian].

2. Kostyuk O. P. (2014). The mask in initiation rites and its actualization in modern society. Vcheni zapu`sky` Tavrijs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. I. Vernads`kogo. 1–2, 27 (66), 263–270 [in Ukrainian].

3. Surzhanskaya Yu. V. (2011). Concept as a philosophical idea. Vestnik Tomskogo

gosudarstvennogo universiteta. 2(14), 70–78 [in Russian].

4. Yung K. G. (2010). Psychology of the unconscious. Moscow : Kogito-Tsentr [in Russian].

5. Cebado presenta, Alice in Wonderland, un mundo mágico de tendencias. Beautymarket. Retrieved from: <https://www.beautymarket.es/pelequeria/cebado-presenta-alice-in-wonderland-un-mundo-magico-de-tendencias-pelequeria-15216.php>.

6. Dennis Lanny. Infringe. Retrieved from: <https://www.infringe.com/dennis-lanni/>. [in English]

7. Gucci Cyborg: A chimeric world of fluid identities and fashion that defies trends. Yatzer. Retrieved from: <https://www.yatzer.com/gucci-cyborg-fw-18-19>. [in English]

8. Trendcollectie Metaphorical World Van Chung-Yang Su. (2018). De kapper. 4, 76. [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2021

Отримано після доопрацювання 11.10.2021

Прийнято до друку 18.10.2021